

Mariusz Żuławnik

Prasa urzędowa w województwie warszawskim w Drugiej Rzeczypospolitej (1918-1939)

Rocznik Mazowiecki 24, 79-90

2012

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mariusz Żuławnik

Prasa urzędowa w województwie warszawskim w Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)

Wprowadzenie

Działalność władz samorządowych w Drugiej Rzeczypospolitej znajdowała się w centrum uwagi lokalnych wydawców prasowych. Wiele spośród ukazujących się wówczas periodyków – dzienników, tygodników i miesięczników – przeznaczało swoje łamy na informacje z prac władz wojewódzkich, powiatowych i gminnych (wiejskich oraz miejskich). Rolę taką spełniała m.in. prasa urzędowa, tj. wydawnictwa periodyczne, których wydawcą był organ władzy państwowej lub samorządowej, a ich treść wypełniały przepisy o charakterze normatywnym¹. Przedwojenna prasa urzędowa zaliczana jest do czasopiśmiennictwa apolitycznego, ponieważ nie miała żadnych związków z partiami politycznymi i nie rozpowszechniała treści politycznych; oraz specjalistycznego, ze względu na zawartość merytoryczną i sprecyzowanego odbiorcę.

Prasa urzędowa wydawana w granicach międzywojennego województwa warszawskiego nie doczekała się jak dotąd należytego opracowania monograficznego. Historycy prasy Drugiej Rzeczypospolitej – w tym m.in. Andrzej Paczkowski² i Andrzej Notkowski³ – pozostawiali na marginesie zainteresowań badawczych omawiane pisma, w najlepszym wypadku poświęcając im w swoich

¹ *Encyklopedia wiedzy o prasie*, red. J. Maślanka, Wrocław 1976, s. 57-58.

² A. Paczkowski, *Prasa polska w latach 1918–1939*, Warszawa 1980, s. 306.

³ A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Warszawa–Łódź 1982; idem, *W cieniu stołecznych olbrzymów. Prasa na Mazowszu w latach 1918–1939*, w: *Mazowsze w dwudziestolecium międzywojennym (w granicach województwa warszawskiego)*, red. A. Stawarz, Warszawa 1998, s. 193-218; idem, *Prasa polska na Mazowszu w czasach Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939). Przegląd ważniejszych wydawnictw (czasopiśmiennictwo płockie)*, w: *Polska i świat w XX w. Wybrane problemy historii najnowszej*, red. P. Samuś, Płock 2000; idem, *Prasa polska na Mazowszu w epoce Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939). „Głosy” z Płocka, „Kroniki” z Ciechanowa*, w: *Mazowieckie media lokalne i regionalne*, red. W. Koński, Płock 2005, s. 81-92.

opracowaniach po kilka zdań. Podobnie do zagadnienia podchodzą historycy badający prasę redagowaną i drukowaną na prowincji⁴, w tym także w województwie warszawskim⁵. Niniejszy artykuł, poświęcony czasopismom urzędowym wydawanym w jednym z województw centralnej Polski, jest pierwszą próbą wypełnienia tej luki. W oparciu o przegląd pism zgromadzonych w Bibliotece Narodowej w Warszawie i Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego omówiono w sposób syntetyczny takie zagadnienia, jak: rozwój ilościowy, determinanty powstawania i przyczyny likwidacji oraz geografię wydawniczą, tj. lokalizację terytorialną ośrodków prasowych i koncentrację prasy w poszczególnych częściach województwa według liczby pism, okresu edycji i wysokości nakładów⁶. Scharakteryzowano także środowisko twórców prasowych.

Podział administracyjny województwa warszawskiego

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości na terenach byłego zaboru rosyjskiego, które w latach 1915–1918 znajdowały się pod okupacją niemiecką (utworzono wówczas Generalne Gubernatorstwo Warszawskie), zlikwidowano podział administracyjny na gubernie, pozostawiając jedynie powiaty. Na ich czele stanęli komisarze rządowi jako przedstawiciele władzy państwowej. Z czasem – na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z 28 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji powiatowych władz administracyjnych I instancji na obszarze byłego zaboru rosyjskiego – zastąpili ich starostowie⁷. Funkcje ustawodawcze w powiecie pełnił sejmik (od 1933 – rada powiatowa), natomiast wykonawcze – wydział powiatowy.

Województwo warszawskie powstało na mocy ustawy tymczasowej z 2 sierpnia 1919 r. o organizacji władz administracyjnych II instancji⁸. W jego granicach znalazły się 23 powiaty, tj.: błoński (z siedzibą w Grodzisku Mazowieckim), ciechanowski, gostyniński, grójecki, kutnowski, lipnowski, łowicki, makowski,

⁴ Zob. m.in.: J. Dzieniakowska, *Prasa radomska w dwudziestolecie międzywojennym (1918–1939)*, Radom 1995, s. 101-102; J. Lachendro, *Prasa województwa krakowskiego w latach 1918–1939*, Kraków 2006, s. 403-404; A. Piasecki, *Polska prasa prowincjonalna w Wielkopolsce Wschodniej w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Turek 2000, s. 44-45.

⁵ Zob. m.in.: *Bibliografia prasy płockiej 1810–1966*, oprac. L. Gołębiewska, cz. 1, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1970, t. IX, z. 1, s. 141; P. Galkowski, *Prasa Rypina w latach 1915–1995*, „Kronika Rypińska” 1995 nr 10; J. Józefacki, *Skierniewice w okresie międzywojennym (1918–1939)*, w: idem, *Dzieje Skierniewic 1359–1975*, Warszawa 1988, s. 292; W. Koński, *Dzieje prasy płockiej*, „Notatki Płockie” 1991 nr 4, s. 8-15; J. Kuligowski, *Prasa Mińska Mazowieckiego do 1989 r.*, „Rocznik Mińsko-Mazowiecki” 2002, t. IX, s. 57-74; H. Lesiak, *Prasa kutnowska w latach 1918–1939*, cz. 1, Kutno 1986, s. 19-20; J. Młodyński, *O czasopiśmie pultuskim*, w: *Pultusk. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu*, t. III, Pultusk 1997, s. 187-213; D. Piotrowicz, *Oświata i kultura w Ciechanowie w okresie międzywojennym*, „Rocznik Mazowiecki” 1998 (t. X), s. 61; G. Radomski, *Prasa sierpecka okresu międzywojennego (1918–1939)*, „Sierpeckie Rozmaitości” 2001 nr 5; W.T. Smoliński, *Prasa w Mławie 1916–2000*, „Ziemia Zakrzeńska” 2003, t. VII, s. 122-152; J. Wajer, *Życie kulturalne Włocławka w latach 1918–1939*, Włocławek 1997, s. 125-164; M. Wojtkowski, *Prasa na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej w latach 1918–1939*, w: *Media lokalne i sublokalne na Kujawach wschodnich i ziemi dobrzyńskiej*, red. W. Koński, Włocławek 2007, s. 21-29.

⁶ A. Notkowsi, *Polska prasa prowincjonalna...*, op. cit., s. 36-37, 269.

⁷ „Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej” (dalej – Dz.U.) z 1919 r., nr 72, poz. 426.

⁸ „Dziennik Praw Państwa Polskiego” z 1919 r., nr 65, poz. 395.

miński, mławski, nieszawski (z siedzibą w Aleksandrowie Kujawskim), płocki, płoński, przasnyski, pułtuski, radzyński, rawski, rypiński, sierpecki, skierniewicki, sochaczewski, warszawski i włocławski. Warszawa nie weszła w skład województwa, stanowiąc odrębną jednostkę administracyjną (miasto wydzielone). W 1921 r. obszar województwa warszawskiego, jednego z największych w kraju, wynosił 29,3 tys. km², a w jego granicach znajdowało się 56 miast i 290 gmin wiejskich⁹. Liczba ludności wynosiła wówczas 2,1 mln¹⁰, natomiast dziesięć lat później – 2,5 mln¹¹. Zdecydowana większość mieszkańców utrzymywała się z rolnictwa, odsetek ludności wiejskiej wynosił ok. 80% (1921)¹². Granice województwa uległy zmianie dopiero w ostatnich latach pokoju. 1 kwietnia 1938 r. z województwa pomorskiego do warszawskiego przeniesiono powiat działdowski, natomiast powiaty lipnowski, nieszawski, rypiński i włocławski przyłączono do województwa pomorskiego z siedzibą w Toruniu¹³. Rok później powiaty kutnowski, łowicki, rawski i skierniewicki przyłączono do województwa łódzkiego, podczas gdy z województwa białostockiego do warszawskiego przeniesiono powiaty łomżyński, ostrołęcki i ostrowski, a z województwa lubelskiego – garwoliński, sokołowski i węgrowski¹⁴.

Rozwój ilościowy prasy urzędowej

Tradycje prasy urzędowej w Polsce sięgają przełomu XVIII i XIX w. i nierozdzielnie wiążą się z rozwojem nowych dziedzin prawa, w tym m.in. prawa administracyjnego i prawa pracy, a co za tym idzie, z potrzebą informowania i zaznajamiania z nim społeczeństwa. Jej zasadniczy rozwój nastąpił jednak dopiero w odrodzonej Polsce. W 1926 r. wydawano na terenie całego kraju 115 różnego rodzaju tułów urzędowanych, natomiast w 1935 – 110¹⁵. Pierwszym piśmie urzędowym na terenach, które później znalazły się w granicach województwa warszawskiego, był wydawany od 1810 r. „Dziennik Departamentowy Płocki”¹⁶, w którym publikowano zarządzenia, instrukcje i ogłoszenia władz departamentu płockiego, a następnie Księstwa Warszawskiego. Czasopismo ukazywało się z częstymi zmianami dysponentów, tytułu i drukarni do 1915 roku. Dynamiczny rozwój ilościowy prasy urzędowej miał miejsce podczas I wojny światowej i wiązał się z proklamowaniem 5 listopada 1916 r. Regencyjnego Królestwa Polskiego,

⁹ Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. *Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo warszawskie*, Warszawa 1927, s. 3.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Drugi powszechny spis ludności z dnia 9 grudnia 1931 r. *Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo warszawskie*, Warszawa 1937, s. 2.

¹² E. Kołodziej, *Życie gospodarcze Mazowsza w okresie międzywojennym 1918–1939*, w: *Mazowsze w dwudziestolecu...*, op. cit., s. 53–54.

¹³ Dz.U. z 1937 r., nr 46, poz. 350.

¹⁴ Dz.U. z 1938 r., nr 27, poz. 240.

¹⁵ A. Paczkowski, *Prasa polska...*, op. cit., s. 306.

¹⁶ A. Kociszewski, „Dziennik Departamentowy Płocki” 1810–1815, „Rocznik Mazowiecki” 1979 (t. VII), s. 233–243. Zob. także: *Bibliografia prasy płockiej...*, op. cit., s. 139–140; W. Koński, *Dzieje prasy płockiej...*, op. cit., s. 8.

w całości zależnego od niemieckich władz okupacyjnych. W 1917 r. Niemiecki Zarząd Prasowy – instytucja odpowiedzialna za cenzurę prewencyjną, której poddawano prasę i wszelkie druki zwarte – wydawał w Generalnym Gubernatorstwie Warszawskim 33 czasopisma urzędowe w języku polskim i niemieckim, przy czym 28 z nich stanowiły gazety powiatowe (tzw. „Kreisblattny”)17. Pisma te ukazywały się w kilku powiatach późniejszego województwa warszawskiego, tj. w: błońskim, kutnowsko-gostynińskim, lipnowsko-rypińskim, łowicko-sochaczewskim, płockim, płońskim, sierpeckim, skierniewickim i włocławsko-nieszawskim18.

Czasopisma urzędowe ukazywały się niemal we wszystkich powiatach międzywojennego województwa warszawskiego. Ich charakterystyczną cechą były częste zmiany tytułów, które były bardzo rozbudowane i zawierały informacje dotyczące charakteru pism, ich wydawców oraz miejsc, dla których były przeznaczone (powiat, miasto). Wiązało się to przede wszystkim ze zmianami dysponentów, tj. komisarzy rządowych na starostów, urzędów powiatowych na wydziały bądź sejmiki powiatowe. Zmiany, niekiedy wielokrotne w obrębie jednego roku, widoczne są szczególnie w wypadku periodyków wydawanych w Mińsku Mazowieckim, Mławie i Skierniewicach. W województwie warszawskim ukazywały się następujące czasopisma urzędowe (zastosowano układ alfabetyczny według miejsc wydawania)19:

1. „Gazeta Urzędowa Wydziału Powiatowego Sejmiku Błońskiego” (Grodzisk Mazowiecki, 1922–1924).
2. „Gazeta Urzędowa na Powiat Ciechanowski” (1919); „Gazeta Urzędowa Starostwa Ciechanowskiego” (1919–1920); „Gazeta Ciechanowska Sejmiku Powiatowego” (1920).
3. „Wiadomości Urzędowe dla Powiatu Kutnowskiego i Gostynińskiego” (1918–1919).
4. „Gazeta Urzędowa na Obwód Lipnowsko-Rypiński” (1918–1919); „Gazeta Urzędowa na Powiat Lipnowski” (1919–1920); „Gazeta Urzędowa Lipnowskiego Wydziału Powiatowego” (1920–1928); „Tygodnik Urzędowy Powiatu Lipnowskiego” (1928–1929).
5. „Gazeta Urzędowa dla Powiatów Łowickiego i Sochaczewskiego” (1918–1919).
6. „Gazeta Urzędowa na Powiat Miński-Mazowiecki” (1919–1920); „Gazeta Urzędowa Wydziału Powiatowego Powiatu Mińskiego Mazowieckiego” (1920); „Gazeta Urzędowa Wydziału Powiatowego Starostwa Mińskiego Mazowieckiego” (1920); „Gazeta Urzędowa – Starostwo. Mińsk Mazowiecki” (1920); „Rozporządzenia Powiatowe Starostwa Mińsko-Mazowieckiego” (1921); „Gazeta Urzędowa Wydziału Powiatowego Starostwa Mińsko-Mazowieckiego” (1921–1924); „Gazeta Urzędowa Wydziału Powiatowego Sejmiku Mińsko-Mazowieckiego” (1924–1926); „Gazeta Mińsko-Mazowiecka” (1926).

17 A. Garlicka, *Prasa w Królestwie Polskim pod okupacją niemiecką i austriacką (1915–1918)*, w: *Prasa polska w latach 1864–1918*, red. J. Łojek, Warszawa 1976, s. 275.

18 Por. J. Józefacki, *Zachodnie Mazowsze w latach I wojny światowej (1914–1918)*, cz. 2, „Rocznik Mazowiecki” 2004 (t. XVI), s. 67.

19 Zestawienie tytułów na podstawie Centralnego Katalogu Czasopism Polskich Biblioteki Narodowej w Warszawie. W zestawieniu pominięto prasę urzędową wydawaną w powiatach, które w ostatnich latach pokoju znalazły się w granicach województwa warszawskiego.

7. „Dziennik Urzędowy Komisarza Rządowego na Powiat Mławski” (1919); „Dziennik Urzędowy Powiatu Mławskiego” (1919); „Dziennik Urzędowy Starostwa Mławskiego” (1919–1920); „Gazeta Urzędowa Wydziału Powiatowego Powiatu Mławskiego” (1920–1926).

8. „Tygodnik Urzędowy Powiatu Nieszawskiego” (Aleksandrów Kujawski, 1926–1929).

9. „Dziennik Urzędowy Powiatu Płockiego” (1919–1920).

10. „Dziennik Zarządu m. Płocka” (1920–1923).

11. „Gazeta Urzędowa Powiatu Płońskiego” (1919–1920); „Gazeta Urzędowa Wydziału Powiatowego Powiatu Płońskiego” (1920).

12. „Dziennik Urzędowy Komisarjatu Rządowego na Powiat Pułtuski” (1919).

13. „Gazeta Urzędowa na Powiat Rawski” (1920–1921); „Gazeta Urzędowa Sejmiku Powiatu Rawskiego” (1921–1930).

14. „Gazeta Urzędowa dla Powiatu Rypińskiego” (1919/1920); „Gazeta Urzędowa Wydziału Powiatowego Powiatu Rypińskiego” (1920–1927).

15. „Gazeta Urzędowa na Powiat Sierpecki” (1919–1920).

16. „Gazeta Urzędowa Sierpeckiego Powiatowego Związku Komunalnego” (1927–1928).

17. „Dziennik Rozporządzeń Komisarza Rządu Polskiego na Powiat Skierniewicki” (1918–1919); „Dziennik Rozporządzeń Urzędu Powiatowego w Skierniewicach” (1919); „Dziennik Rozporządzeń Starostwa Skierniewickiego” (1919–1920); „Gazeta Urzędowa Wydziału Powiatowego Powiatu Skierniewickiego” (1920–1930).

18. „Gazeta Urzędowa dla Powiatów Włocławskiego i Nieszawskiego” (1918–1919); „Gazeta Urzędowa Włocławskiego Sejmiku Powiatowego” (1921–1930).

Tuż po odzyskaniu przez Polskę niepodległości (w okresie od 11 listopada do 31 grudnia 1918 r.) powstało w województwie warszawskim pięć czasopism urzędowych, które stanowiły swego rodzaju kontynuację periodyków wydawanych pod okupacją niemiecką (oczywiście edycję rozpoczynano od pierwszego numeru pierwszego rocznika). Były one przeznaczone dla powiatów: kutnowsko-gostynińskiego, lipnowsko-rypińskiego, łowicko-sochaczewskiego, skierniewickiego i włocławsko-nieszawskiego. W 1919 r. uruchomiono osiem kolejnych pism – w Ciechanowie, Mińsku Mazowieckim, Mławie, Płocku, Płońsku, Pułtusku, Rypinie i Sierpcu. W tym samym roku zlikwidowano trzy tytuły redagowane w Kutnie, Łowiczu i Pułtusku. Zasadniczy rozwój ilościowy prasy urzędowej, przypadający na lata 1918–1919, wiązał się z wolnością słowa, wcześniej ograniczoną przez cenzurę narzuconą przez zaborców, niezwykle rozbudowanym życiem politycznym, a także z niespotykanym ożywieniem różnego rodzaju „pozapolitycznych” dziedzin życia społecznego²⁰.

Kolejne lata przyniosły jednak zahamowanie rozwoju omawianej prasy, co z jednej strony związane było z trudną sytuacją gospodarczą Polski (kryzys z lat 1920–1923), natomiast z drugiej z wydaniem przez Ministerstwo Spraw

²⁰ A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna...*, op. cit., s. 443; idem, *W cieniu stołecznych...*, op. cit., s. 202.

Wewnętrznych okólnika nr 14 z 21 stycznia 1920 r., według którego pisma urzędowe wydawane przez władze szczebla powiatowego miały zostać zastąpione przez „Dziennik Urzędowy Województwa Warszawskiego”²¹. W latach 1920–1930 uruchomiono zaledwie pięć nowych tytułów, przy czym w 1920 r. tylko jeden. Niedługo po wejściu w życie okólnika zamknięto dwa pisma (Płock, Sierpc), natomiast pozostałe zostały przejęte przez wydziały bądź sejmiki powiatowe i były wydawane pod zmienionymi tytułami (Ciechanów, Lipno, Mińsk Mazowiecki, Mława, Płońsk, Rypin, Skierniewice). Zdaniem Andrzeja Notkowskiego, zahamowanie rozwoju ilościowego prasy na początku trzeciej dekady XX w. spowodowane było wojną polsko-bolszewicką²². W wypadku periodyków urzędowych działania militarne przyczyniły się do upadku tylko jednego pisma, tj. „Gazety Ciechanowskiego Sejmiku Powiatowego”, którego ostatnie numery ukazały się w lipcu 1920 roku²³. Tymczasem inauguracyjny numer „Dziennika Urzędowego Województwa Warszawskiego” – wydawanego przez Urząd Wojewódzki Warszawski i tłoczony w Drukarni Państwowej w Warszawie – ukazał się w kwietniu 1920 r., natomiast ostatni – osiem lat później.

Ostatnimi czasopismami w województwie warszawskim były dwa periodyki wydawane przez urzędy w Nieszawie i Sierpcu. „Tygodnik Urzędowy Powiatu Nieszawskiego” ujrzał światło dzienne w 1926 r. i był wydawany do 1929. Natomiast „Gazetę Urzędową Sierpeckiego Powiatowego Związku Komunalnego”, pismo sygnowane przez organ skupiający wszystkie gminy powiatu sierpeckiego, założono w połowie 1927 r. i wydawano do lutego następnego roku. Ostatnie pisma urzędowe zlikwidowano w 1930 r., a znalazły się wśród nich tytuły wydawane w Rawie Mazowieckiej, Skierniewicach i we Włocławku. Był to wynik polityki oszczędnościowej terenowych władz administracyjnych, które m.in. w ten sposób walczyły z wielkim kryzysem gospodarczym²⁴.

Układ graficzny i zawartość merytoryczna

Siedziby redakcji i administracji czasopism urzędowych mieściły się w budynkach władz powiatowych lub miejskich. W zdecydowanej większości drukowano je w miejscowych zakładach poligraficznych, które znajdowały się w każdym z miast powiatowych. Znalazły się wśród nich m.in.: drukarnie L. Hendla w Ciechanowie, Braci Detrychów w Płocku, D. Horowicza w Płońsku oraz Salomona Glazera w Sierpcu. Wyjątek stanowiły czasopisma redagowane w Aleksandrowie Kujawskim i Lipnie (druk w Toruniu) i Rawie Mazowieckiej (druk w Skierniewicach). Format poszczególnych pism był do siebie zbliżony, np.: „Gazeta Urzędowa Wydziału Powiatowego Sejmiku Błońskiego” – 31 × 23,5 cm; „Gazeta Urzędowa Starostwa Ciechanowskiego” – 34,5 × 25 cm; „Dziennik Urzędowy Powiatu Mławskiego” – 31 × 23,5 cm; „Dziennik Urzędowy Powiatu Płockiego”

²¹ Dz.U. z 1920 r., nr 90, poz. 490.

²² A. Notkowski, *W cieniu stołecznych...*, op. cit., s. 202.

²³ D. Piotrowicz, *Oświata i kultura w Ciechanowie...*, op. cit., s. 61.

²⁴ A. Paczkowski, *Prasa polska...*, op. cit., s. 306.

– 34,8 × 25 cm; „Dziennik Urzędowy Powiatu Płońskiego” – 34 × 24,5 cm; „Dziennik Zarządu m. Płocka” – 25 × 17,5 cm; „Gazeta Urzędowa dla Powiatów Włocławskiego i Nieszawskiego” – 32 × 23,5 cm. Objętość wahała się od dwóch do dwudziestu stron. Układ graficzny był dla wszystkich pism jednolity. Na pierwszej stronie, podzielonej na dwa łamy, pod winiętą zamieszczano spis treści. Rozporządzenia, ustawy, okólniki itd. miały numerację ciągłą w skali całego roku.

W czasopiśmie urzędowych publikowano rozporządzenia, instrukcje o wykonywaniu rozporządzeń, ustawy, okólniki, wyciągi, wykazy, dekrety, komunikaty, obwieszczenia. Ich sygnatariuszami byli zarówno komisarze rządowi, a następnie starostowie, jak również szefowie różnych resortów, w tym m.in. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Skarbu, Ministerstwa Apropowizacji, Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, Ministerstwa Zdrowia Publicznego. Ponadto na łamach prasy urzędowej zamieszczano sprawozdania z prac wydziałów i sejmików powiatowych, komunikaty powiatowych lekarzy weterynarii, naczelników policji, informacje banków i kas oszczędnościowych, urzędów pracy oraz Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego. Większość wydawców podejmowała zagadnienia pozaurzędowe, co niewątpliwie miało zachęcić potencjalnych czytelników do zakupu pism. Odbiorcy prasy nie znajdowali tam jednak artykułów publicystycznych, felietonów, wywiadów, czy też powieści w odcinkach, a więc tego wszystkiego, co oferowała prasa społeczno-polityczna i ogólnoinformacyjna. Mogli za to zapoznać się z treścią listów gończych, wykazami zaginionych paszportów i książeczek wojskowych, wyrokami sądowymi czy też z nazwiskami osób uchylających się od poboru wojskowego podczas wojny polsko-bolszewickiej. Wyodrębnione działy, na które zwykle przeznaczano dwie ostatnie strony, zajmowały od 20 do 30% tekstu.

Nieco odmienny układ prezentował „Dziennik Zarządu m. Płocka”. W zamierzeniach twórców na jego łamach znaleźć się miały następujące działy: „Sprawozdania z działalności Rady Miejskiej i Magistratu”, „Dział informacyjny”, „Dział statystyczny”, „Dział nieurzędowy”, „Dział przeznaczony do zabierania głosu przez obywateli w sprawach gospodarki miejskiej” i „Obwieszczenia Magistratu i osób prywatnych”²⁵. Zachowane numery prezentują zupełnie inny układ treści. Opierał się on przede wszystkim na trzech głównych działach: „Ważniejsze uchwały Magistratu m. Płocka”, „Z obrad Rady Miejskiej” i „Dział statystyczny”.

Wydawnictwa urzędowe utrzymywały się przede wszystkim z dotacji władz samorządowych (nie były wspierane finansowo przez MSW), prenumeraty oraz ogłoszeń. Pewna, aczkolwiek niewielka część dochodów szła ze sprzedaży detalicznej. Zawartość nie sprzyjała jednak popytowi na tego rodzaju prasę. Czytelnicy woleli sięgnąć po pisma społeczno-polityczne i ogólnoinformacyjne, w których publikowano wiadomości polityczne, gospodarcze i kulturalne. Aby zachęcić odbiorców prasy do kupowania periodyków urzędowych, wydawcy chwyтали się różnych sposobów. I tak w 1922 r. do „Gazety Urzędowej Wydziału Powiatowego

²⁵ Archiwum Państwowe w Płocku, Akta Miasta Płocka (dalej – APP, AMP), Akta posiedzeń Rady Miasta, Prezydium i innych, t. II, sygn. 22083, k. 116.

Starostwa Mińsko-Mazowieckiego" dołączono „Mapę powiatu Mińsko-Mazowieckiego”, a następnie „Przewodnik po powiecie Mińsko-Mazowieckim”, natomiast w 1923 do „Gazety Urzędowej Wydziału Powiatowego Powiatu Rypińskiego” dodawano „Miesięczny Dodatek Rolniczy do Gazety Urzędowej dla Kółek Rolniczych Powiatu Rypińskiego”. Czy dzięki temu wydawcy zdołali wzmocnić redakcyjny budżet? Trudno jest na to pytanie odpowiedzieć. Mimo to faktem pozostaje, że animatorzy prasy urzędowej, podobnie zresztą jak i wydawcy pism społeczno-politycznych i ogólnoinformacyjnych oraz specjalistycznych, borykali się z problemami finansowymi, które przyczyniały się do braku systematyczności w wydawaniu pism, a także były główną przyczyną ich likwidacji²⁶.

Geografia wydawnicza

Prasa urzędowa ukazywała się w większości powiatów województwa warszawskiego. W czternastu miastach powiatowych wydawano po jednym piśmie, natomiast w dwóch – po dwa periodyki, tj. w Płocku i Sierpcu. Większość miast, w których ukazywała się prasa urzędowa, nie licząc Płocka i Włocławka, stanowiła małe ośrodki prasowe, w których wydawano w różnych okresach międzywojnia od kilku do kilkunastu różnego rodzaju tytułów prasowych²⁷.

Cechą charakterystyczną czasopism urzędowych była ich „długowieczność”. Okres edycji poszczególnych tytułów był zróżnicowany i wahał się od kilku tygodni do ponad 10 lat. Najkrótszy żywot podzieliły periodyki przeznaczone dla powiatów ciechanowskiego, kutnowsko-gostynińskiego, łowicko-sochaczewskiego, płockiego, płońskiego i pułtuskiego. Natomiast najdłuższym stażem na rynku prasowym poszczycić się mogły pisma wydawane w Mińsku Mazowieckim, Mławie, Rawie Mazowieckiej, Skierniewicach i we Włocławku. Niektóre z nich istniały po dziesięć lat, a nawet i dłużej. Jest to fakt wart podkreślenia, gdyż ówczesna prasa prowincjonalna charakteryzowała się znaczną efemerycznością (według obliczeń Andrzeja Notkowskiego, aż połowa wszystkich pism na Mazowszu ukazywała się przez nie więcej niż rok)²⁸.

W większości wypadków prasa urzędowa ukazywała się w odstępie tygodniowym. W ten sposób władze samorządowe chciały na bieżąco informować społeczeństwo nie tylko o nowych przepisach, ale także o swojej działalności. Wśród tytułów wydawanych raz na tydzień znalazły się periodyki z Ciechanowa, Lipna, Mławy, Nieszawy, Płocka i początkowo Skierniewic (później wydawany jako dwutygodnik, a następnie nieregularnie). W odstępie dwutygodniowym ukazywało się pismo wydawane przez Sejmik Powiatowy w Rypinie. Także „Dziennik Zarządu m. Płocka” miał się ukazywać dwa razy w miesiącu, a w razie potrzeby i częściej²⁹. W rzeczywistości był edytowany nieregularnie co kilka tygodni, natomiast w końcowym okresie istnienia – co trzy miesiące. Dwumiesięcznikiem

²⁶ A. Notkowski, *W cieniu stołecznych...*, op. cit., s. 207-208.

²⁷ Ibidem, s. 200-201, tabela 1.

²⁸ Ibidem, s. 208-209.

²⁹ AP, AMP, Akta posiedzeń Rady Miasta, Prezydium i innych, t. II, sygn. 22083, k. 116.

był tytuł sygnowany przez Sejmik Powiatowy w Błoniu, który z czasem zamieniono na kwartalnik. Podstawowym problemem w systematycznym edytowaniu omawianych czasopism był brak pieniędzy, dlatego też niektóre pisma dość często zmieniały swą częstotliwość edycji. Znalazły się wśród nich periodyki z Błonia, Mińska Mazowieckiego, Rawy Mazowieckiej i Skierniewic. Kilka tytułów wypuszczano nieregularnie, m.in.: „Gazetę Urzędową Sierpeckiego Powiatowego Związku Komunalnego”, „Gazetę Urzędową Wydziału Powiatowego Powiatu Skierniewickiego” oraz „Gazetę Urzędową Włocławskiego Sejmiku Powiatowego”.

Ważnym czynnikiem oddziaływania społecznego prasy jest wysokość nakładów. Trudno jest dziś ustalić – przede wszystkim z braku odpowiednich materiałów źródłowych – wielkość nakładów czasopism urzędowych wydawanych w granicach województwa warszawskiego. Jak zauważył Andrzej Paczkowski, dane statystyczne dotyczące prasy były zbierane przez MSW od końca lat dwudziestych do 1939 r., jednak zostały zniszczone podczas wojny³⁰. W wypadku omawianego czasopiśmiennictwa można jedynie przedstawić analizę opartą na danych szacunkowych. Z zachowanych źródeł wynika, że nakłady prasy urzędowej w województwie warszawskim oscylowały w przedziale od kilkuset do ponad 1 tys. egz.: „Gazeta Urzędowa Włocławskiego Sejmiku Powiatowego” – 400 egz.³¹; „Gazeta Urzędowa Wydziału Powiatowego Powiatu Skierniewickiego” – 540 egz.³²; „Wiadomości Urzędowe dla Powiatu Kutnowskiego i Gostynińskiego” – od 1200 do 1600 egz.³³; „Tygodnik Urzędowy Powiatu Nieszawskiego” – 1000-1500 egz.³⁴ Podobne nakłady osiągała prasa prowincjonalna w ujęciu ogólnym³⁵.

Animatorzy prasy i jej odbiorcy

Czasopisma urzędowe były wydawane przede wszystkim przez władze szczebla powiatowego. Tylko jeden periodyk sygnował samorząd miejski, tj. „Dziennik Zarządu m. Płocka”. Podobne czasopismo wydawali wódcarze stolicy Kujaw Wschodnich („Dziennik Zarządu Miejskiego we Włocławku”, 1938–1939), ale już po przyłączeniu powiatu włocławskiego do województwa pomorskiego. Przewaga czasopism podpisywanych przez komisarzy rządowych, starostów, sejmiki i wydziały powiatowe nad prasą samorządów gmin miejskich była charakterystyczna nie tylko dla województwa warszawskiego, ale także dla całej ówczesnej Polski. Czasopisma władz miejskich ukazywały się głównie w dużych ośrodkach prasowych, takich jak np. Kraków, Lublin, Łódź i Warszawa, chociaż obecne były

³⁰ A. Paczkowski, *Prasa polska...*, op. cit., s. 412.

³¹ Archiwum Państwowe w Toruniu Oddział we Włocławku, Starostwo Powiatowe we Włocławku, Referat Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego, sygn. 363, k. 13v.

³² *Spis gazet i czasopism Rzeczypospolitej Polskiej oraz poradnik reklamowy 1929 r.*, Warszawa 1929, s. 105; A. Notkowski, *W cieniu stolecznych...*, op. cit., s. 210, tabela 4.

³³ H. Lesiak, *Prasa kutnowska...*, op. cit., s. 20.

³⁴ *Spis gazet i czasopism Rzeczypospolitej Polskiej oraz poradnik reklamowy 1927 r.*, Warszawa 1927, s. 73; *Spis gazet i czasopism 1929 r. ...*, op. cit., s. 85.

³⁵ A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna...*, op. cit., s. 498.

także w miastach prowincjonalnych, czego dowodem są pisma wydawane chociażby w Częstochowie, Pabianicach czy Radomiu. Ich odsetek był jednak bardzo niski. Do najważniejszych przyczyn takiego stanu rzeczy zaliczyć należy przede wszystkim problemy finansowe, z którymi borykały się zarządy biednych na ogół miast na prowincji. Nie bez znaczenia pozostawał także urzędowy charakter pism, które były mało atrakcyjne dla przeciętnych odbiorców prasy, a także obecność na lokalnym rynku prasowym dzienników, gazet i czasopism społeczno-politycznych i ogólnoinformacyjnych, w których zamieszczano wiadomości z prac władz miejskich i powiatowych.

Z braku odpowiednich materiałów źródłowych trudno jest dziś opisać proces powstawania periodyków urzędowych. Można jednak pokusić się o tezę, analizując poszczególne tytuły prasowe, że całość spraw związanych z przygotowaniem kolejnych numerów spoczywała na drukarni, natomiast urzędnik administracji terytorialnej sprawował jedynie nadzór nad prawidłowym przebiegiem prac. Wśród osób figurujących w stopkach redakcyjnych znaleźli się: Feliks Grzebski – ziemianin i znany działacz niepodległościowy³⁶, który parafował „Dziennik Urzędowy Komisarza Rządu na Powiat Pułtuski”, a także Julian Czałbowski – późniejszy starosta³⁷, który z kolei podpisywał „Dziennik Urzędowy Komisarza Rządowego na Powiat Mławski”. Kierownikiem redakcji „Gazety Urzędowej Starostwa Ciechanowskiego” był Franciszek Brzósiewicz – referent Starostwa Powiatowego³⁸, „Gazety Urzędowej Powiatu Płońskiego” – referent R. Rucz, natomiast za redakcją „Gazety Urzędowej Sierpeckiego Powiatowego Związku Komunalnego” odpowiadał Jan Maciejec – sekretarz Sejmiku Powiatowego oraz kierownik Biura Wydziału Powiatowego. Z kolei periodyk urzędowy wydawany w Mińsku Mazowieckim redagowali m.in. Stanisław Kaczmarek – referent Starostwa Powiatowego, a także Jan Szlager – sekretarz Wydziału Powiatowego³⁹. Twórcy prasy urzędowej nie mieli ani należytego przygotowania merytorycznego, ani doświadczenia w redagowaniu pism. Wszelkie prace zmierzające do wydania kolejnego numeru traktowali jako obowiązek służbowy. W podobny sposób do pracy redakcyjnej podchodzili twórcy prasy partyjnej, którzy często byli aktywnymi działaczami politycznymi⁴⁰.

Odbiorcami omawianych czasopism byli przedstawiciele administracji państwowej i samorządowej. Do prenumeraty zobowiązane były następujące urzędy i osoby piastujące funkcje publiczne: magistraty, urzędy gminne i sołtysi, żydowskie gminy wyznaniowe, komendy i posterunki policji, urzędy parafialne i dworskie, biura odbudowy kraju, rady opiekuńcze, instytucje użyteczności publicznej (m.in. elektrownie i gazownie), apteki i składy apteczne, drukarnie, właściciele hoteli, domów zajezdnych, jadalni i szynków⁴¹. Zdarzały się wypadki,

³⁶ J. Szczepański, *W latach II Rzeczypospolitej*, w: *Dzieje miasta Pułtuska*, Pułtusk 1992, s. 99.

³⁷ W.T. Smoliński, *Prasa w Mławie...*, op. cit., s. 123.

³⁸ D. Piotrowicz, *Oświata i kultura w Ciechanowie...*, op. cit., s. 61.

³⁹ J. Kuligowski, *Prasa Mińska...*, op. cit., s. 59.

⁴⁰ Por. M. Żuławnik, *Polska prasa polityczno-informacyjna na Mazowszu Północnym w latach 1918–1939*, Warszawa 2011, s. 203-204.

⁴¹ Por. J. Lachendro, *Prasa województwa krakowskiego...*, op. cit., s. 403.

mimo nakazu prenumeraty, że abonenci zalegali z opłatami. Aby zmusić ich do uiszczenia zaległych opłat, wydawcy publikowali na łamach informacje o dłużnikach i wysokościach obciążeń. Ponadto pisma mogły zakupić osoby prywatne zarówno w drukarniach, jak też w miejscowych księgarniach. Przykładowo sprzedaż „Gazety Urzędowej Powiatu Płockiego” oraz zamówienia na prenumeratę przyjmowano w następujących płockich księgarniach: Stanisława Betleya przy ul. Tumskiej 6, Edwarda Trautmana przy ul. Kolegialnej 4, „Ziemi Mazowieckiej” przy ul. Kolegialnej 8 oraz w Drukarni Braci Detrychów przy ul. Kościuszki 4.

Podsumowanie

Prasa urzędowa odegrała ważną rolę w rozwoju czasopiśmiennictwa w Drugiej Rzeczypospolitej. Wydawana była równoległe z prasą społeczno-polityczną i ogólnoinformacyjną, społeczno-gospodarczą, społeczno-kulturalną i literacką, religijną, szkolną i młodzieżową. Ukazywała się w większości powiatów województwa warszawskiego z lat 1919–1938, z wyłączeniem grójeckiego, makowskiego i przasnyskiego. W wielu wypadkach prasa urzędowa zapoczątkowała rozwój czasopiśmiennictwa w ośrodkach miejskich, które dotąd nie miały tradycji prasowych (pod okupacją niemiecką – w Lipnie; w Drugiej Rzeczypospolitej – w Płońsku i Sierpcu). Jej zasadniczy rozwój przypadł na lata dwudzieste XX w. Wydawcami omawianej prasy byli komisarze rządowi, a następnie starostowie, sejmiki i wydziały powiatowe oraz związki komunalne. Co istotne, większość tytułów utrzymywała się na rynku prasowym przez kilka lat. Rozwój czasopiśmiennictwa urzędowego wiązał się nie tylko z potrzebą zaznajamiania społeczeństwa zamieszkującego dany powiat lub miasto z obowiązującym prawem, ale także z chęcią informowania go o wszelkich działaniach podejmowanych przez władze samorządowe. Z kolei przyczyny likwidacji wiązały się przede wszystkim z problemami finansowymi oraz polityką oszczędnościową lokalnych władz samorządowych. Niewielki wpływ na zamykanie tytułów prasowych miał okólnik MSW z 14 stycznia 1920 r. oraz działania militarne prowadzone na północnym i wschodnim Mazowszu podczas wojny polsko-bolszewickiej.

Równoległe z prasą urzędową rozwijały się czasopisma samorządowe, tj. tytuły wydawane i administrowane przez organy samorządowe, które swoim charakterem były zbliżone do popularnych tygodników regionalnych o zasięgu powiatowym. W województwie warszawskim wydawano kilka pism reprezentujących ten segment prasy, a wśród nich m.in.: „Gazetę Mińsko-Mazowiecką” z podtytułem „Organ Powiatowego Związku Komunalnego” (1928–1932)⁴², „Gazetę Lipnowską” z podtytułem „Organ Powiatowego Związku Komunalnego” (1929–1934)⁴³, „Gazetę Skierniewicką” opatrzoną podtytułem „Organ samorządów i stowarzyszeń

⁴² L.M. Klos, *Mińsk Mazowiecki. Miasto i powiat w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2010, s. 191; J. Kuliński, *Prasa Mińska...*, op. cit., s. 59.

⁴³ Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Urząd Wojewódzki Warszawski, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 33, k. 162; A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna...*, op. cit., s. 336; idem, *W cieniu stolecnych...*, op. cit., s. 215.

społecznych powiatu skierniewickiego" (1930–1934)⁴⁴, a także „Ziemię Rawską” z podtytułem „Organ Wydziału Powiatowego w Rawie Mazowieckiej” (1930–1933)⁴⁵. Pisma te stanowiły kontynuacje periodyków urzędowych, a ich wydawcy zajęli stanowiska prorządowe, z jednej strony kierując się względami ideologicznymi, z drugiej – licząc na finansowe wsparcie ze strony władz sanacyjnych⁴⁶.

ABSTRACT

Official periodics in Warsaw's Province in the Second Republic of Poland (1918–1939)

The article describes history of official periodics issued in Warsaw's Province between two world war. The author analyzed 18 magazines issued and circulated in 20 districts of the province. At the described magazines there were published, first of all, normative acts. They were printed by higher-ranked officials, offices and local parliaments. They were published for a few or teen years.

*

Mariusz Żuławnik – w 2001 r. ukończył studia w Instytucie Historycznym na Uniwersytecie Warszawskim z tytułem magistra historii, a w 2003 r. Podyplomowe Studium Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, gdzie w 2007 r. uzyskał tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie historii, na podstawie dysertacji *Prasa polityczno-społeczna i ogólnoinformacyjna Mazowsza Północnego w latach 1918–1939* – praca została opublikowana (2011) w pracy zbiorowej pt. *Polska prasa polityczno-informacyjna na Mazowszu Północnym w latach 1918–1939*. Od 2006 r. pracuje w Biurze Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie na stanowisku zastępcy naczelnika Wydziału Ewidencji. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się na historii najnowszej Mazowsza (Druga Rzeczpospolita i PRL), a w szczególności na: historii społeczno-politycznej, historii prasy, obchodów świąt państwowych, początków władzy ludowej w latach 1944–1947. Jest autorem artykułów naukowych i popularno-naukowych, publikowanych m.in. w czasopismach: „Notatki Płockie”, „Niepodległość i Pamięć”, „Rocznik Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego”, „Mówią Wieki”, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” i „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”.

⁴⁴ A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna...*, op. cit., s. 336; idem, *W cieniu stołecznych...*, op. cit., s. 215.

⁴⁵ A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna...*, op. cit., s. 336; idem, *W cieniu stołecznych...*, op. cit., s. 215.

⁴⁶ A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna...*, op. cit., s. 336.